

הרב יעקב אפשטיין

הפרשת תרומות ומעשרות מפירות הנופלים ממכונת איסוף

שאלה

אדם מישראל היה בשדה חברו בשעת אסיף היבול. מהמכונה האוספת, המעבירה את היבול שנאסף למכל גדול, נפלו פירות בודדים על האדמה. האם הוא רשאי ליטלם ולאוכלם, או שעליו להפריש מהם קודם תרומות ומעשרות?

תשובה

א. פירות שנפלו ממכונת איסוף הם בדרך כלל הפקר. לבעל השדה לא משתלם לעבור ולאסוף את הפירות הנופלים ממכונת האיסוף. פירות אלה אינם ממון עניים, כיוון שאין מתקיימים בהם הגדרים ההלכתיים של לקט, אלא רק מכונים לקט, אבל גדרם הקנייני הוא הפקר. הפקר פטור ממעשרות, כדברי הרמב"ם (פאה פ"א מ"ו): 'וממה שתזכור תמיד שההפקר והוא הדבר הנטוש אינו חייב במעשרות'. וכן כתב הר"ש (פאה פ"א ה"ו):
וטעמא דהפקר פטור מן המעשר מפרש לקמן בירוש' (מעשרות פ"א ה"א)
מדכתיב (דברים יד) ובא הלוי כי אין לו חלק ונחלה עמך יצא הפקר שידך וידו שוים.

ב. אמנם המשנה בפאה (פ"א מ"ו) קובעת: 'ונותן משום הפקר ופטור מן המעשרות עד שימרח'. היינו הפקר פטור מתרומות ומעשרות רק אם הפירות הופקרו קודם מירוח. אם הופקרו אחר מירוח, הפירות חייבים בתרומות ומעשרות מדרבנן,¹ אפילו שגדרם הקנייני עתה הוא הפקר.

ג. בטעם הדבר שמירוח מחייב במעשרות, כתב הר"ש (פאה שם):
וטעמא דמירוח משום דאין מתחייב במעשר [עד שימרח] כדתנן במס' מעשרות (פ"א משנה ו') דכתיב דגנך ודרשינן דיגונך דבגורן תלינהו רחמנא כדאמרי' בב"מ בפ' השוכר את הפועלים (דף פ"ח ב.).

1. כן כתב הר"ש (פאה פ"א מ"ו), וכן עולה מדברי הרמב"ם (הל' מעשר פ"ב ה"א ו-ב), ואולם מרכבת המשנה כתב בשם הריטב"א (ב"מ כא), שהפקר לאחר מירוח חייב מן התורה (ולא מצאתי שם). ועי' תוס' רעק"א (פאה פ"א מ"ו). הערת עורך (י"פ): ע"ע חזו"א, דמאי סי' ז ס"ק ח (ולא ברור שאינו חייב רק מדרבנן); ועי' מקדש דוד, סי' נו עמ' 387, ד"ה כתב הרמב"ם.

עולה שתבואה חייבת במעשרות מהגורן. לגורן (בתור ציון מקום) היו מביאים את העומרים, ומפרידים את הגרעינים מהשיבולים, עד שנשארו גרעינים בלבד, ומשם היו מעבירים את התבואה לאסם.

ד. מהו גדר מירוח,² פירש הרמב"ם (שם):

וביאור מריחה בלשונם השפשוף, והושאלה כאן לניקוי התבן מן הגרן וגמר עבודת התבואה עד שלא ישאר לו לעשות בה שום פעולה זולת העברתו למקום שאוצרו שם, והוא דומה לשפשוף בכלים, שאין משפשפים אלא עם גמר הכלי... וכן יש לו להפקיר מתבואתו מה שירצה לפני מירוח, אבל אחרי המירוח לא יפקיר ממנה כלום עד שיפריש את המעשרות.

וכן פירש הרא"ש (פאה שם):

והמירוח הוא שמשוה פני הכרי אחר הזרייה³ והוא גמר מלאכה למעשר שאסור משם והלאה אף באכילת עראי... וכן אם הפקיר אדם תבואתו קודם שנתמרחת בכרי פטור הזוכה מלעשר כדאמרינן לקמן בפ"ו דהפקר פטור מן המעשר אבל אם הפקירה אחר שנתמרחת חייב הזוכה לעשר.

היינו, מירוח הוא גמר מלאכת הכנת הגרעינים (בתבואה), ומרגע סיום הכנת הגרעינים הם ראויים להניחם בממגורה או באסם. אמנם לפי הרמב"ם, אסור להפקיר פרי שחייב בתרומות ומעשרות, והמפקיר חייב להפריש קודם שמפקיר, בעוד שלפי הרא"ש הזוכה מן ההפקר - יפריש (ואולי דיברו בסוגי הפקר שונים). 'תוספות יום טוב' (פאה שם) כתב כרמב"ם: 'והכי תנן במשנה ב' פרק ג' דדמאי לא ישליך עד שיעשר...'

לגבי תבואה שנפלה מהמסוע של מכונת האיסוף ('קומביין'), מחוץ למכל האיסוף על האדמה, נראה שהתבואה כבר חייבת בתרומות ומעשרות. זאת משום שמכונת האיסוף קוצרת ודשה וזורת בתוכה, והגרעינים בלא חלקי השיבולת, נאספים לתוך מכל האיסוף במכונה, ומשם הם מועברים למכל גדול כשהם אחר מירוח. ולכן אם נוטל מתבואה שנפלה בשדה - חייב לעשר קודם שאוכל.

ה. לגבי שאר מינים, נאמר במעשרות (פ"א מש' ה-ו):

איזהו גרנן למעשרות הקשואים והדלועים משיפקסו ואם אינו מפקס משיעמיד ערימה אבטיח משישלק ואם אינו משלק עד שיעשה מוקצה, ירק הנאגד משיאגד אם אינו אוגד עד שימלא את הכלי ואם אינו ממלא את הכלי עד שילקט כל צרכו, כלכלה עד שיחפה ואם אינו מחפה עד שימלא את הכלי ואם אינו ממלא את הכלי עד שילקט כל צרכו⁴...

2. הערת עורך ("פ"): ע"י באריכות במאמרו של הרב שמעון בירן הי"ד, התורה והארץ ב, עמ' 185-241; או בספר תרומת שמעון (בו נלקטו מאמריו), עמ' 53-95.

3. ניקוי התבן מן התבואה היה נעשה על ידי זרייה לרוח, שמעיפה את התבן, והגרעינים נופלים בגלל משקלם.

4. בסוף המשנה במעשרות שם, נאמר: 'בד"א במוליך לשוק אבל במוליך לביתו אוכל מהם עראי עד שהוא מגיע לביתו'. שני המצבים עוסקים במגדל, ואולם שאלתנו עוסקת באדם אחר שזכה מן ההפקר.

הפרד והצמוקין והחרובין משיעמיד ערימה, הבצלים משיפקל ואם אינו מפקל משיעמיד ערימה, התבואה משימרח ואם אינו ממרח עד שיעמיד ערימה, הקטניות משיכבור ואם אינו כובר עד שימרח אף על פי שמרח נוטל מן הקוטעים ומן הצדדים וממה שבתוך התבן ואוכל.

ופירש הרמב"ם (מעשרות פ"א מ"ה):

גרנן, מושאלת. והכוונה מאמתי נעשין הפירות כדגן שבגורן שאסור לאכול ממנו עראי מפני שנקבע למעשר.

נראה שבמיני הקטניות שנאספים יבשים וראויים לאכילה, כגון גרעיני חמניות או בוטנים, הדין כמו בתבואה. זאת כיוון שמכונת האיסוף מנקה את הגרעינים או הבוטנים מכל הפסולת, והם מונחים במכלים המתאימים כשהם נקיים ומוכנים לפעולות הבאות של קלייה או קילוף וכדומה. על כן, אם נפלו פירות ממכונת האיסוף בשעת השפיכה למכלים, פירות אלו חייבים בתרומות ומעשרות.

ו. ירק שנאסף כשהוא לח וראוי לאכילה, כגון גזר, נראה שעדיין לא הגיע לגורנו, כיוון שעובר עוד תהליכי ניקוי ואריזה. לכן נראה שמותר לאוכלו בלא הפרשת תרומות ומעשרות, אם נפל ממכונת האיסוף.

